

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

УДК 343.32(477)

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-8-16

**Євген
ПИСЬМЕНСЬКИЙ**[©]
доктор юридичних
наук, професор
(Луганський державний
університет
внутрішніх справ імені
Е. О. Дідоренка,
м. Івано-Франківськ,
Україна)

**Роман
МОВЧАН**
доктор юридичних
наук, професор
(Донецький
національний
університет імені
Василя Стуса,
м. Вінниця,
Україна)

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Розглянуто деякі (найбільш контроверсійні) проблеми тлумачення ч. 1, 3 та 6 ст. 111-1 КК України про ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм як окрему форму колабораційної діяльності. Здійснене тлумачення дало змогу виявити найбільш складні у плані правозастосування проблеми, які потребують вирішення, та на цьому тлі сформулювати відповідні рекомендації щодо кваліфікації розгляданого кримінального правопорушення. Водночас констатовано, що більш ефективному застосуванню відповідної кримінально-правової норми сприятиме внесення змін до КК.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, співпраця, публічні заклики, публічні заперечення, пропаганда.

Постановка проблеми. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03 березня 2022 р. КК України (далі – КК) був доповнений статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Загалом такий крок законодавця можна вважати довгоочікуваним (цілком імовірно, що запізним), беручи до уваги існування явища колабораціонізму на території України, починаючи з 2014 р. – часу початку агресії російської федерації, у результаті якої частина території нашої держави виявилася окупованою. Водночас привертає увагу поспішність, з якою ухвалювався цей та інші закони у сфері кримінально-правового регулювання в умовах воєнного часу. Оцінюючи в сукупності обставини їх ухвалення, на думку відразу спадає вислів професора Дугласа Гусака про те, що крім рішення про початок війни, жодне інше рішення, що ухвалюється державою, не є більш важливим за її присуд про те, яка поведінка повинна бути забороненою і наскільки суворим має бути покарання за неї. Лейтмотив наведеного судження полягає в тому, що рішення про зміну колабораційно-протиправних діянь та визначення їх караності має бути не менш відповідальним і виваженим, аніж рішення про початок війни.

З огляду на суспільну значущість ухваленого 03 березня 2022 р. рішення про запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, потребує

© Є. Письменський, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>
ye.pysmensky@gmail.com

© Р. Мовчан, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>
romanmov1984@gmail.com

особливої уваги аналіз підстав такої відповідальності, адже відповідний закон уже почав «працювати» на повну потужність: щодня офіційно оприлюднюється нова інформація про розпочаті кримінальні провадження за ст. 111-1 КК. Установлення точного змісту цієї норми має сприяти забезпеченню плідної діяльності правозастосовувачів із належного кримінально-правового реагування на поведінку осіб, які співпрацюють з державою-агресором на шкоду інтересам України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Поява кримінально-правової заборони колабораційної діяльності зумовила сплеск наукової активності в середовищі українських юристів. На аналіз відповідної норми, дослідження проблем кваліфікації колабораційної діяльності та вдосконалення ст. 111-1 КК відразу спрямували свої зусилля такі автори, як І. Бердник, М. Бондаренко, О. Кравчук, А. Орлеан, Н. Стефанів, М. Хавронюк та деякі інші. Водночас кримінально-правова проблематика кожної з форм колабораційної діяльності, з огляду на низку законодавчих вад, що виникли внаслідок низької якості нормотворчої роботи, потребує більш глибокого наукового пізнання з тим, щоб забезпечити на поточному етапі максимально ефективного застосування КК, а в перспективі – його належне вдосконалення. Окремо треба враховувати відсутність єдності думок правників з низки питань кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності, яку можна простежити, ознайомившись з новітніми публікаціями відповідної тематики.

Метою статті є здійснення тлумачення ч. 1, ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК, що передбачають відповідальність за ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм, вирішення при цьому питань, що можуть викликати найбільші складнощі у правозастосуванні, на основі чого формулювання пропозицій із вдосконалення кримінального закону.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ст. 111-1 КК показує, що ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм можна вважати однією з форм колабораційної діяльності, відповідальність за який передбачена в ч. 1, 3 та 6. Із об'єктивної сторони ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм у формі здійснення пропагандистської та іншої інформаційної діяльності, спрямованої на встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України тощо, характеризується альтернативним вчиненням таких видів дій: 1) публічне заперечення: а) здійснення збройної агресії проти України, б) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) публічні заклики: а) до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, б) до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, в) до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (*частина 1 статті 111-1*); 3) здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності; 4) вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (*частина 3 статті 111-1*); 5) організація та проведення заходів політичного характеру, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України; 6) здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України; 7) активна участь у зазначених заходах політичного характеру (*частина 6 статті 111-1*).

Заперечення (публічне) здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України становить таку поведінку, що полягає у відкритому вираженні думки про те, що зазначені факти є такими, які реально не встановлені або відсутні, а так само відкритому спростуванню цих фактів. Видається однак не зовсім точним вважати, що заперечення, крім зазначеного, має також охоплювати виправдання або применшування здійснення збройної агресії проти України тощо, як про це пише М. Хавронюк [8]. Відповідні вчинки за наявності для того підстав можуть утворювати інший склад кримінального правопорушення – передбаченого ст. 436-2 КК.

Заклики (публічні), про які йдеться у ч. 1 ст. 111-1 КК, передбачають відкрите звернення до певного кола осіб, що містить ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб схилити цих та інших осіб до підтримки рішень та/або дій держави-агресора,

збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Варто наголосити на тому, що за ч. 1 ст. 111-1 КК караються лише відповідні «заклики». Конкретні ж «дії», спрямовані на підтримку рішень та/або дій держави-агресора, визнаються не колабораційними, а відмінним від них пособництвом держави-агресору (ст. 111-2 КК), суб'єктами якого, до речі, визначені не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, за винятком громадян держави-агресора.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони для розглянутих видів дій у межах ідеологічного та культурно-освітнього колабораціонізму є обстановка злочину, що проявляється у їх вчиненні публічно. Публічне вчинення зазначених дій характеризує їх як такі, що мають підвищену суспільну небезпеку¹.

Установлюючи ознаку публічності, треба виходити із сукупності обставин, що характеризують час, місце, обстановку здійснення відповідних закликів тощо. Кількість (коло) осіб, яка може характеризувати публічність, хоч і вважається невизначеною, але мінімально має становити не менше двох осіб. Верхньої кількісної межі визначення публічності немає. Заклики, які спрямовані щодо однієї конкретної особи, можуть оцінюватися як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення [4, с. 100].

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 111-1 КК, треба відмежовувати від кримінального правопорушення, склад якого містить ст. 436-2 КК. Ці кримінальні правопорушення мають кілька спільних об'єктивних ознак, що зумовлює виникнення проблем їх правильної кваліфікації. Зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК установлює відповідальність за *публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України*, а згідно з ч. 1 ст. 436-2 кримінально караним вважається *заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році*.

Насамперед відмежування здійснюється за ознакою суб'єкта, яким є громадянин України (спеціальний суб'єкт) у разі вчинення колабораційної діяльності. Натомість суб'єкт виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників – загальний, тобто це може бути як громадянин України, так і громадянин іноземної держави, особа без громадянства.

Друга ознака, за якої можна здійснити відмежування, – це обстановка. Якщо для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, зазначена ознака не є обов'язковою для об'єктивної сторони (заперечення збройної агресії російської федерації проти України може здійснюватися навіть в індивідуальній бесіді), то для кримінального правопорушення, ознаки якого містить ч. 1 ст. 111-1 КК, потрібно встановити публічність вчинення відповідних актів поведінки. Разом з тим передбачена ч. 3 ст. 436-2 КК кваліфікуюча ознака у виді використання засобів масової інформації так само може означати публічність вчинення відповідних дій, що в такому випадку ускладнює відмежування розглянутих складів кримінального правопорушення.

Якщо *громадянин України* з використанням засобів масової інформації (тобто *публічно*) заперечує збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, то вчинене варто кваліфікувати за ч. 3 ст. 436-2 КК. Викладена позиція ґрунтується на тому, що у відповідній частині між ч. 1 ст. 111-1 КК та ч. 3 ст. 436-2 КК утворилась колізія², долати яку можна спираючись на принцип верховенства права. Кваліфікація зазначених дій за ч. 1 ст. 111-1 КК, з огляду на видимо припущені законодавчі помилки, свідчила б про порушення справедливості, інших загальнолюдських принципів і цінностей. За однакових умов вчинення з використанням засобів масової інформації виправдовування або визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України оцінюватиметься за ч. 3 ст. 436-2 КК (з можливістю застосування значно більш суворого покарання), а ці діяння є однорівневими із

¹ Згідно з ч. 1 примітки ст. 111-1 КК публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі «Інтернет» або за допомогою засобів масової інформації. Найбільш типовими прикладами публічності є виступи на зборах, мітингах, демонстраціях, інших масових заходах.

² Реагувати на цю ситуацію є можливим під час правозастосування, що не виключає потреби якнайшвидшого її усунення у спосіб коригування кримінального закону.

запереченням такої агресії, що має виключати їх різну правову оцінку¹.

У зв'язку з викладеним слід підтримати позицію юристів, які пропонують надавати кваліфікацію вчиненню громадянином України з використанням засобів масової інформації заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, за ст. 436-2 КК [7]. Щоправда аргументація викладеного підходу викликає сумніви, адже він зумовлюється наявністю конкуренції між відповідними кримінально-правовими нормами, одна з яких визнається загальною (ст. 111-1 КК), а інша – спеціальною (ст. 436-2 КК). Системний аналіз показує, що законодавець не мав на меті сконструювати норми, які б конкурували між собою, а виявлена суперечність – це законодавчий дефект з притаманною йому неузгодженістю розглянутих кримінально-правових норм, що не ґрунтується на припущенні розумності законодавства. Як правильно зауважують В. Кузнецов та А. Савченко, внаслідок недоліків побудови системи кримінального законодавства виникає колізія кримінально-правових норм. Проте конкуренція є наслідком розвитку кримінального законодавства, створення нових кримінально-правових норм, виокремлення конкретизованих норм із загальних [3, с. 173, 175].

Загалом не зрозумілий задум законодавця, за якого однотипна поведінка розглядається з позиції різnorodових кримінальних правопорушень, де будь-яке виправдовування збройної агресії російської федерації, чомусь звуженої до дій, розпочатих у 2014 р., визнається злочином проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Водночас публічне заперечення такої агресії, але без конкретизації суб'єкта та часу початку її здійснення, що охоплює агресію будь-яких періодів (не лише наявну наразі), уже утворює склад кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України. Логічні пояснення такого рішення відсутні, що в сукупності з іншими обставинами свідчить про помилку законодавця, яку треба якнайшвидше усунути. Про один з варіантів виправлення цієї помилки йтиметься далі.

Якщо вважати норму про колабораційну діяльність спеціальною щодо державної зради (хай навіть на протигагу решті ч. 4 та ч. 6 ст. 111-1 КК не містять відповідних текстуальних зазначень про громадянина України як суб'єкта колабораційної діяльності), ураховуючи, що саме така позиція відповідає соціальній та правовій природі відповідного типу поведінки², то чинна редакція ч. 1 ст. 111-1 КК, з одного боку, свідчить про часткову неузгодженість із загальною нормою про державну зраду (ст. 111 КК), а з іншого – її зміст суперечить специфічній суті колабораційної діяльності як суспільно-політичного явища.

Здійснивши буквальне тлумачення ч. 1 ст. 111-1 КК, можна констатувати, що дії, караність яких визначає ч. 1 ст. 111-1 КК, не обов'язково становлять надання іноземній державі (іноземній організації) або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України – натомість інші види колабораційної діяльності (чч. 2 – 7 ст. 111-1 КК) можуть вважатися проявом державної зради, а отже, різновидом такої допомоги.

Суть колабораціонізму, що є усталеною в правовій та історичній доктрині³, завжди віддзеркалює відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом

¹ Навряд чи з цього питання можна очікувати єдності думок правників, одна з яких є зворотною до зазначеної: якщо громадянин України в умовах окупації, у формі співпраці з державою-агресором та з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам публічно заперечує здійснення збройної агресії проти України, то діяння слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 111-1 КК, яка передбачає набагато більш м'яке покарання, ніж ст. 436-2 КК [8].

² Додатково про колабораційну діяльність як окрему (здебільшого привілейовану) форму державної зради свідчить місце розміщення відповідної норми у структурі КК України, а також у цьому плані було б не зайвим спиратися на підхід Литовської Республіки, КК якої містить (аналогічну) норму про колабораціонізм, що утворює самостійний привілейований вид злочинної зради [5, с. 102 – 103]. Застереження, зроблене в ч. 6 ст. 111-1 КК про відсутність ознак державної зради (негативна ознака об'єктивної сторони відповідного складу кримінального правопорушення), треба розуміти так, що мається на увазі лише зрада у формі шпигунства. Адже тут ідеться про підставу кримінальної відповідальності за дії, пов'язані зі створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням та поширенням відповідної інформації.

³ У сучасному кримінальному праві поняття колабораційної діяльності обґрунтовано пов'язують з такою поведінкою, яка полягає у співпраці або взаємодії з ворогом (державою-агресором), що вчиняється з метою спричинити шкоду державним інтересам (окремий різновид зради своїй державі). Трагування такої діяльності як усвідомленого, добровільного й умисного співробітництва з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі є загальноприйнятим і з позиції міжнародного права.

(окупантом). Поза таких відносин колабораціонізм не може існувати, що звісно не виключає потребу криміналізації подібних дій в іншому форматі. Про це, до речі, свідчить й позиція законодавця щодо обґрунтування змін до КК про запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Парламентарі-розробники цих змін наголошували на необхідності передбачити у ст. 111-1 КК відповідальність саме за *співпрацю* (курсив наш) з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах [6].

Водночас описані у ч. 1 ст. 111-1 КК публічні заперечення та заклики можуть здійснюватися і не через зазначену співпрацю, маючи в основі особисті переконання та погляди того чи іншого громадянина України, викликані, наприклад, стійкою антиукраїнською позицією оточення, впливом відповідних пропагандистських джерел, тривалим проживанням на території держави-агресора тощо. Тобто йдеться про те, що замість характерної для колабораціонізму усвідомлюваної співпраці з окупантом, вчиняються такі дії, які перебувають поза межами колабораційної діяльності як поведінки, що завжди характеризується певним рівнем взаємодії з державою-агресором.

Зважаючи на викладене, а так само встановлену колізію зі ст. 436-2 КК, наполягаємо на виключенні ч. 1 зі ст. 111-1 КК. Очевидно, що законодавець виявив максималістський підхід, конструюючи нормативну модель складу кримінального правопорушення про колабораційну діяльність. Це зумовлюється намаганням забезпечити широку конкретизацію відповідного типу поведінки з прагненням диференціювати відповідальність за окремі її прояви. Однак вітчизняні правові реалії показують, що робити щось з добрими намірами, та робити щось добре – це зовсім не одне й те саме. Зокрема, можна висловити гіпотезу про невідповідність віднесення окремих видів діянь до категорії колабораційних, принаймні, якщо спиратися на той нормативний підхід, який відбитий у первинній редакції ст. 111-1 КК.

Таку ж саме неоднозначність можна простежити стосовно здійсненої диференціації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Зокрема, вчинення політичного (адміністративного) колабораціонізму у формі зайняття керівних посад та організації виборів до незаконних органів (ч. 5 ст. 111-1 КК) передбачає основне покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, тоді як основне покарання за ідеологічний колабораціонізм у формі здійснення відповідних політичних та інформаційних заходів (ч. 6 ст. 111-1 КК) становить позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років. З-поміж іншого виникає питання, чи є підстави вважати, що організація, скажімо, круглого столу, спрямованого на підтримку держави-агресора, є бодай трохи небезпечнішою за організацію незаконних виборів або зайняття посади керівника «адміністрації» міста? Видається, що все геть навпаки – більш небезпечними є саме останні з таких діянь¹.

До внесення відповідних змін ч. 1 ст. 111-1 КК треба тлумачити таким чином, що зазначені в ній заперечення та заклики не є колабораційною діяльністю, якщо вони вчинені поза співпрацею з державою-агресором (окупантом) та не становлять надання допомоги в підривній діяльності проти України². Наприклад, не можуть кваліфікуватися за ч. 1 ст. 111-1 КК публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, які вчинені з власної ініціативи такого громадянина та відбивають його внутрішні переконання безвідносно до співпраці з державою-агресором. Відсутність відповідної співпраці може розглядатися як додаткова ознака, за якою рекомендується відмежовувати кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 111-1

¹ Аналогічне питання виникає і стосовно доцільності диференціації відповідальності, скажімо, за передбачене ч. 2 зайняття у незаконних органах посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (покарання – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої) та згадану у ч. 4 економічну співпрацю з окупантами (покарання – штраф до десяти тис. НМДГ або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна).

² Як слушно зауважує у цьому зв'язку М. Хавронюк, попри те, що про співпрацю (взаємодію) згадано лише в ч. 4 і ч. 6 ст. 111-1 КК, у всіх інших частинах цієї статті обов'язковою ознакою діяння також є відверта чи прихована співпраця з державою-агресором, зокрема здійснювана через незаконні органи, які створюються на окупованій території [8].

КК, від заперечення збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК).

На жаль, але український правозастосовець, який часто вдається до невиправдано буквального тлумачення закону, чим спотворює правильність (ефективність) його застосування, уже почав рух у напрямку утворення неоднозначної практики застосування ч. 1 ст. 111-1 КК. Принаймні перші повідомлення про підозру за вчинення публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України демонструють, що відповідне діяння установлюють навіть у випадках відсутності співпраці з державою-агресором. Як приклад, згідно з повідомленням СБУ діяльність громадянина України, який стверджував, що обстріляли українських міст та сіл російськими окупантами – то фейк, вдуманий українською владою, одержали правову оцінку за ч. 1 ст. 111-1 КК. Водночас про те, що відповідна діяльність є результатом колаборації (співпраці) з ворогом, не йдеться [9]. Вчинене за викладених обставин потребувало кваліфікації відповідно до ч. 1 ст. 436-2 КК.

Поняття пропаганди, здійснення якої в закладах освіти тягне відповідальність згідно з ч. 3 ст. 111-1 КК, потрібно тлумачити в негативному (деструктивному) значенні. Це форма комунікації з учасниками освітнього процесу, яка передбачає маніпулювання їхньою свідомістю з метою формування та роз'яснення у них таких уявлень і позицій, що обґрунтовують сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Відповідні уявлення та позиції замість засудження отримують схвальну оцінку, а їх втілення видається за поведінку, яку можна наслідувати та поширювати.

Здійснення громадянином України пропаганди в закладах освіти треба відмежовувати від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, оскільки виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників може бути елементом такої пропаганди. Відмежування зазначених складів кримінального правопорушення у такому разі здійснюється за ознакою суб'єкта, ураховуючи, що суб'єктом колабораційної діяльності є лише громадянин України. Якщо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників здійснює громадянин України в межах пропаганди в закладах освіти (один із складників такої пропаганди), то кваліфікація вчиненого має відбуватися за ч. 3 ст. 111-1 КК згідно з правилами кваліфікації кримінального правопорушення у разі конкуренції частини та цілого, відповідно до яких перевага надається кримінальному правопорушенню у цілому. Водночас, ураховуючи, що норма про «частину» становить більш небезпечне діяння, то вчинене потребує кваліфікації за сукупністю ч. 3 ст. 111-1 КК та відповідної частини ст. 436-2 КК.

Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, можуть полягати у вчиненні будь-яких актів поведінки з виконання та втілення вимог до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти того чи іншого рівня, що розроблені державою-агресором. Тобто йдеться про забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора через участь в розробленні навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників цих документів), їх затвердження, надання вказівок щодо реалізації.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони для зазначених видів дій у межах ідеологічного та культурно-освітнього колабораціонізму є місце злочину, яким визначено заклади освіти.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. *закладом освіти* визнається юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є *освітня діяльність*, яка відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 1 зазначеного закону спрямовується на організацію, забезпечення та реалізацію *освітнього процесу* у формальній та/або неформальній освіті. Своєю чергою, *освітній процес* – це система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей (п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р.). Тип (школа, ліцей, гімназія, коледж, університет тощо) та форма власності (комунальна, приватна, державна) закладу освіти на кваліфікацію не впливають.

Якщо йдеться про тимчасово окуповану територію, то освітнім закладом треба вважати будь-яку установу, утворену для здійснення освітньої діяльності.

Під організацією та проведенням заходів політичного характеру розуміється така діяльність, що полягає в її впорядкуванні, ініціюванні та підготовці зазначених заходів, залученні до них визначеного або невизначеного кола осіб, керуванні та модеруванні подальшим процесом. Поняття заходів політичного характеру містить ч. 2 примітки ст. 111-1 КК, відповідно до якої цими заходами є з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.

На погляд М. Хавронюка, використане в ч. 6 ст. 111-1 КК слово «та» – єднальний сполучник, що означає необхідність участі особи і в організації, і в проведенні зазначених заходів. Тому він вважає, що участь лише в їх організації, або лише в їх проведенні не створює складу цього злочину. Проте за наявності підстав може кваліфікуватися відповідно до ч. 6 ст. 111-1 КК за ознаками «здійснення інформаційної діяльності» або «активна участь у заході» [8].

Переконані, будучи єднальним сполучником, «та» використаний у ч. 6 ст. 111-1 КК не виправдано, що може зумовлювати помилкове її застосування. Пропонується у перспективі вжити тут розділовий сполучник «або» та таким чином забезпечити правильну кваліфікацію відповідних актів поведінки. Наразі ж треба виходити з того, що законодавець ставиться до використання єднальних сполучників традиційно недбало, часто застосовуючи їх у кримінально-правових нормах як розділові. У контексті викладеного резонно зауважує З. Загинею-Заболотенко, що для тлумачення кримінально-правових норм особливо важливого значення набуває не лише лінгвістичний аналіз нормативних речень, а й логічний аналіз змісту кримінально-правових понять [1, с. 107-108]. Пропонований М. Хавронюком підхід до тлумачення ч. 6 ст. 111-1 КК навряд чи відповідає нормативному змісту цієї кримінально-правової заборони, а отже, зазначений склад злочину слід констатувати в тому випадку, коли здійснюється або організація, або проведення заходів політичного характеру.

Під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації (ч. 3 примітки ст. 111-1 КК), тобто такої, що містить підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань, обґрунтовує уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Активна участь у заходах політичного характеру полягає в точному та повному виконанні вказівок організаторів таких заходів, виступах та закликах до учасників заходів підтримувати державу-агресора, її окупаційні адміністрації чи збройні формування, виключення відповідальності держави-агресора за збройну агресію проти України. Погоджуємось з думкою про те, що лише безпосередня присутність особи на заході політичного характеру (наприклад, з певним плакатом) не може вважатися активною участю [2].

Якщо, наприклад, громадянин України здійснює публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, під час активної участі в заході політичного характеру, що проводиться у співпраці з окупаційною адміністрацією держави-агресора, то вчинене утворює ідеальну сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 і ч. 6 ст. 111-1 КК.

Висновки. Здійснене тлумачення ч. 1, ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК про ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм дало змогу виявити найбільш складні у плані правозастосування проблеми, які потребують свого розв'язання, та на цьому тлі сформулювати відповідні рекомендації щодо кваліфікації розгляданого кримінального правопорушення. Водночас констатується, що більш ефективному застосуванню відповідної кримінально-правової норми сприятиме внесення запропонованих змін до КК.

Список використаних джерел

1. Загинею З. Кримінально-правова герменевтика : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.
2. Кравчук О., Бондаренко М. Стаття «Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України». *Вектор прав людини*. URL: hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo.
3. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за ред. В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2013. 320 с.
4. Маслова О. О. Вчинення злочину в обстановці публічності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2017. № 27. С. 98–100.
5. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих

актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). *Верховна Рада України*. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71220.

7. Стефанів Н. С., Орлеан А. М., Берднік І. В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України. *Тренінговий центр прокурорів України*. URL : drive.google.com/file/d/1rONpTVnBtxuuWrMpFkPFuWf9uU9gzMrm/view?fbclid=IwAR30y90bbbT-DzZAVi5Kt7bPToVzIHBHx_IeL28vFcV4GWdx-DiqDNU8orM.

8. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. *Ракурс*. 2022. URL: racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html.

9. Чергового «іхздєсьнета» викрила СБУ на Житомирщині. *Пресцентр СБ України в Житомирській області – сторінка у Facebook*. URL : facebook.com/ssu.zhytomyr/posts/306413664945102.

Надійшла до редакції 28.04.2022

References

1. Zahynei, Z. (2015) Kryminalno-pravova hermenevtyka [Criminal legal hermeneutics] : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychi dim «ArtEk»,. 380 p. [in Ukr.].

2. Kravchuk, O., Bondarenko, M. Stattia «Kolaboratsiina diialnist: analiz novoi statii 111-1 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy» [Article "Collaborative activity: analysis of the new Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine"]. *Vektor prav liudyny*. URL: hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo [in Ukr.].

3. Kuznetsov, V. V., Savchenko, A. V. (2013) Teoriia kvalifikatsii zlochniv [The theory of qualification of crimes] : pidruchnyk / za red. V. I. Shakuna. Kyiv : Alerta, 320 p. [in Ukr.].

4. Maslova, O. O. (2017) Vchynennia zlochnu v obstanovtsi publichnosti [Committing a crime in public]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo humanitarnoho universytetu. Seriia : Yurysprudentsiia*. № 27, pp. 98–100. [in Ukr.].

5. Pysmenskyi, Ye. O. (2020) Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavyshe v suchasni Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty) [Collaborationism as a socio-political phenomenon in modern Ukraine (criminal and legal aspects)] : nauk. narys. Sievierodonetsk, 121 p. [in Ukr.].

6. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist) [Explanatory note to the draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts (Regarding Establishment of Criminal Liability for Collaborative Activities)]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71220. [in Ukr.].

7. Stefaniv, N. S., Orlean, A. M., Berdnik, I. V. Komentar shchodo rozmezhuвання складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України [Commentary on the delineation of criminal offenses provided for in Part 1 of Art. 111-1 and Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Treninhovyi tsentr prokuroriv Ukrainy*. URL : drive.google.com/file/d/1rONpTVnBtxuuWrMpFkPFuWf9uU9gzMrm/view?fbclid=IwAR30y90bbbT-DzZAVi5Kt7bPToVzIHBHx_IeL28vFcV4GWdx-DiqDNU8orM. [in Ukr.].

8. Khavroniuk, M. Kolaboranty z tochyky zoru Kryminalnogo kodeksu [Collaborators from the point of view of the Criminal Code]. *Rakurs*. 2022. URL: racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html. [in Ukr.].

9. Chervohoho «ikhzdesnieta» vykryla SBU na Zhytomyrshchyni [The SBU in Zhytomyr Region exposed another "Ikhzdesnieta"]. *Prestsentr SB Ukrainy v Zhytomyrskii oblasti – storinka u Facebook*. URL : facebook.com/ssu.zhytomyr/posts/306413664945102. [in Ukr.].

ABSTRACT

Yevhen Pysmenskyi, Roman Movchan. Ideological and cultural and educational collaborationism: some issues of interpretation and improvement of legislation. The article considers some (most controversial) issues of interpretation of parts 1, 3 and 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine about ideological and cultural and educational collaborationism as a separate form of collaborative activity, based on which conclusions are made on the need to improve relevant regulations.

Particular attention is paid to the following points: 1) the content of the concept of public denial of armed aggression against Ukraine, the establishment and approval of the temporary occupation of part of the territory of Ukraine; 2) delimitation between a criminal offense under Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, and a criminal offense, the signs of which are contained in Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine; 3) the unjustified classification of certain types of acts in the category of collaborative in Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine; 4) the existence of a conflict between Part 1 of Art. 111-1 and Part 3 of Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, which among other reasons necessitates the exclusion of Part 1 from Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine; 5) approach to the interpretation of Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, according to which the objections and appeals mentioned in it are not collaborative activity, if one commits such acts beyond of cooperation with the aggressor state (occupier) and does not assist in subversive activities against Ukraine; 6) delimitation between the implementation of propaganda by a citizen of Ukraine in educational institutions and a criminal offense under Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine; 7) the need to use in Part 6 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine about the organization and conduct of measures of a political nature of the separating conjunction "or", that will ensure the unmistakable qualification of the

relevant acts of conduct; 8) approach to the interpretation of Part 6 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, according to which the organization and conducting of measures of a political nature are stated in the case when the organization or holding of political events is carried out.

Keywords: *collaborationism, collaborative activity, cooperation, public appeals, public objections, propaganda.*

УДК 343.3

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-16-21

**Володимир
ШАБЛИСТИЙ[©]**
доктор юридичних
наук, професор

**Володимир
УВАРОВ[©]**
доктор юридичних
наук, професор

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПРО НЕРЕЦИДИВНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обґрунтовано доцільність врахування вчинення повторного кримінального проступку, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 111¹ КК України як обставини, що обтяжує покарання, та спростування того, що тільки вчинення тільки злочинів в умовах особливого періоду може обтяжувати покарання.

Зокрема стверджується про те, що у листопаді 2018 року важко було собі уявити, що вчинення кримінального проступку із використанням воєнного стану може бути взагалі, а впливати на призначення більш суворого покарання й поготів. Але з 15 березня 2022 року криміналізовано колабораційну діяльність, найпоширеніші види якої є кримінальними проступками. По суті зараз суд, розглядаючи кримінальне провадження щодо колаборанта, який добровільно очолив певний тимчасово окупований рашистами населений пункт, не може врахувати воєнний стан, вчергове продовжений до 23 серпня 2022 року, як обставину, що обтяжує покарання.

Ставиться риторичне запитання: а неже будь-яке кримінальне правопорушення, чи то кримінальний проступок, чи то злочин, вчинене з використанням умов воєнного стану, не свідчить про підвищений рівень небезпеки такої людини та вжиття до неї більш суворих заходів кримінально-правового впливу?

Констатовано, що законодавець умисно (оскільки у п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України вже йдеться про групові кримінальні правопорушення, а не злочини) створив ситуацію, що суди, призначаючи покарання, можуть врахувати як обставину, що її обтяжує, лише повторність та рецидив злочинів, а кримінальні проступки можуть утворювати рецидив та повторність кримінальних проступків, кримінальних проступків та злочинів, але суд позбавлений правових підстав їх врахування під час призначення покарання.

Запропоновано внести зміни до п. 1 та п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України та доповнити її п. 14 – вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *кримінальне правопорушення, злочин, кримінальний проступок, множинність, повторність, рецидив, колабораційна діяльність, воєнний стан.*

© В. Шаблістий, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0210-1772>

Scopus Author ID: 57210807196

Web of Science ResearcherID AAI-6473-2020

shablystyj@dduvs.in.ua

© В. Уваров, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5582-7465>

k_kpd@dduvs.in.ua